

Gençay Hoca'dan Tarih ve Coğrafya Dersi

Posted on 08/12/2021

Gençay Gürsoy'un Bir Hayat Üç Dönem: Anılar-Tanıklıklar (İletişim Yayınları, 2021) başlıklı çalışmasında anılarından hareketle yakın tarihin bir kronolojisini ve toplumsal haritasını çıkarmış olduğunu söyleyebiliriz.

Özyaşamı ile süslenmiş tarih anlatısının tarihsel hafızamıza ışık tutarak, hafızayı tazeleyen bir işlevi yüklenmiş olduğunu söylersek abartmış olmayız düşüncesindeyim. Hoca, bir nörolog olarak yakın tarih hafızasını bir epikriz raporu gibi okurlarıyla paylaşmış.

Toplumsal mücadele içinde yarım asrı aşkın bir sürede etkin bir şekilde yer alan hekimin, kimi yerde görünür/görünmez aktivist, kimi zaman köşe yazarı, kimi yerde sözcü olarak biriktirdiği deneyimleri ve tarihî kırılma noktalarının paylaşımı, yakın tarihi hatırlama yanında, bugünkü koşullarda bir değerlendirme yapma olanağı vermesi bakımından da önemli bir belge niteliğindedir. Bu yönüyle geriye dönüp bakma ve değerlendirme olanağı sağlar.

Gençay Hoca iyi bir gözlemci ve harika bir hafıza ile tarihi ve coğrafyayı harmanlayarak okurlarını muhteşem bir atmosfer ile karşı karşıya bırakır. Bir operatör olarak tahlilleri o kadar yalın, anlaşılır ve derinliklidir ki kitabın sayfalarını tükettiğinizde sohbetin bitimine üzülmemek elde değildir.

Tarihin coğrafya ile harmanlanması tarihî dönüşümün yanında coğrafi dönüşümü de gözler önüne sermesi bakımından ayrı bir belge olarak değer kazanır.

Çok erken yaşlarda gelişen adalet duygusu üç uzun dönemin olağanüstü analizini yapmasını

sağlar. Bunu yaparken kendini de ameliyat masasına yatırır. Her kırılma noktasında veya önemli bir olaydaki durumunu ve davranışını değerlendirmekten kendini alamaz.

Adalet duygusunun yanında erken gelişen özgüven duygusu da ayrıca gözden uzak tutulmayacak bir olgudur. Taşradan tek başına gelip payitahtta tutunabilmek çok kolay değildir. Bu yönüyle de örnek bir yaşam ile karşı karşıyayız. Anılar direngen bir yaşamı örnelemiştir.

Gelişmiş bir sorumluluk duygusu ve sorunların çözümünü sahiplenme de yaşamının bir başka önemli bir yüzüdür. Zaten hocayı sorumluluktan hiçbir koşulda kaçmayan bir karakter olarak biliyoruz. Bu insan yaşamının herhangi bir değer taşımadığı bir coğrafya için gözden uzak tutulmaması gereken bir niteliktir.

Adıyamanlı Kılıç artığı Mehmet Cantekin ile başlayıp günümüze uzanan yakın dönem siyasi cinayetlerin kronolojisini çizerken, her üç dönemin siyasi ikliminin karakterini ayrıntılı bir tarzda irdeler.

Eski tüfeklere ayrıntılı yer ayırır; tahlillerini paylaşır. Kırıklıklarını, dışlanmalarını açık yüreklilikle paylaştığı gibi, duruşlarını naklederken eski tüfeklerin önemli değerlerini yeni kuşaklara aktarmak da bir anlamda bir mirasın paylaşımıdır.

Geçtiği şehirleri ve dokunduğu kişileri de olağanüstü güzellikte nakleder. Çalışma kısa biyografilerle de süslenmiştir. Bilim, siyaset, sanat ve edebiyat dünyasının aktörlerinin objektif bir değerlendirmesini de görürüz.

Anı-tarih, coğrafyamızın acı tarihî gerçekliğinin çarpıcı bir örneği olan Levon'un trajik öyküsü ile başlar ve Hrant'ın katliyle noktalanırken; kitabın içinde bir Ermeni hayaletinin dolaşmakta olduğunu söyleyebiliriz. Tarihî Ermenistan'ın kolonize edilmesini çarpıcı örneklerle gözler önüne serer:

Manifaturacılardan en büyük ve gösterişli olanlarının, “Ermeni zengini” diye bilinen iki aileye ait olduğu, Rus ordusunun çekildiği 1918-1919 yıllarında Ermenilerden toplanan altın ve mücevherlerin, bir kilimin üstünde, bir fes dolusu ganimeti ölçü tutarak, bu iki-üç aile arasında hakça (!) paylaşıldığı söylenirdi.

Ermeni zenginlerinin aynı zamanda aktif siyasetin figürleri ve temsilcileri olduklarının altını çizmesi de önemlidir. Zira rejimin karakterini açık eder.

“Millici” hareketlerin kuzeyde Sovyet sınırına yakın bölgelerde (Tarihî Ermenistan) ve güneyde Fransız nüfuz bölgelerinde (Küçük Ermenistan) gelişmesinin temel etkeninin bu kolonizasyonun pekiştirilmesi, bölgeyi insansızlaştırarak el koydukları Ermeni mallarının geri alınması korkusunun olduğunun altını çizer:

[Ç]ocukluğumda aile çevresinde anlatılanlardan ve Kars’a gelmemizden sonra tanıdığım olağanüstü özelliklere sahip yaşlı bir kadının (Sara Hanım), aile sohbetleri sırasında anlattığı acıklı öykülerden aklımda kalanlar, bu telaşın sadece “Ermeni zengini” diye tanınan aileler için değil, şu ya da bu biçimde gayrimüslim mallarından pay alan her aile için söz konusu olduğunu düşündürüyor. Bu öykülerde kağnılarla dere yataklarına taşınan ölümlerden, bütün ailesiyle öldürülen değirmen sahibi, çiftlik sahibi zengin Ermenilerden söz edilirdi.

Sara Hanım’ın aile sohbetlerinden hafızasında kalan kısımlardan korkunun sadece “Ermeni zenginleri” olarak tanınan kişilerin ötesine gittiğini anlamak zor olmaz. Yerel siyaset figürleri ve egemenlerin bu yağmadan nemalandığını altını kalın çizgi ile çizerken, ailesinin de bu durumdan fesler dolusu değilse de kendi ölçülerine göre değerli sayılabilecek mala kavuştuklarını açık yüreklilikle paylaşır.

Oltu’da başlayan hayatı, Kars’ta geçen gençlik, yükseköğrenim ve çalışma hayatının geçtiği İstanbul, doktora için İskandinav ülkelerine uzanan coğrafyaların tarih ile süslenen sunumu okuyucuyu coğrafyanın tarihi ile sarmalarken, bunu, okuyucunun hafızasını tazelemesine

kolaylık sağlamasının yanında, bir anlamda amneziye karşı isyan olarak okumak da mümkündür.

Kars şehrinin yaşamında önemli bir iz bıraktığını görüyoruz. Hoca'nın kendisi de bunu söyler. Gençliğinin geçtiği şehir olağanüstü özelliklere sahipti. Şimdi esamesi okunmayan Estonlar, Duhaborlar, Malakanlar, Almanlar, Polonyalılar, Litvanyalılar, Ruslar... Ermeni şair Yeghishe Charents'in şehri Kars etnik çeşitliliğiyle toplumsal zenginlik içeren bir yapıya sahip olağanüstü bir şehirdi. Yıllar sonra tüketilmişliğine şahitlik ettiğinde kendini çok kötü hissetmiştir.

Ludmilla Denisenko Kars'ın Cumhuriyet döneminde tüketilerek bir taşra kasabasına dönüşümünü olağanüstü bir dille anlatır.[1]

Yakın tarihin siyasi çalışmalarında ve yakın tarihi kapsayan anılarda yer vermekten imtina edilen ikili ve uluslararası antlaşmaların koruma(!)larına rağmen azınlıkların şiddet kullanılarak tüketilmesine İstanbul'da da tanıklık ederek, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yeniden hortlayan "Vatandaş Türkçe konuş!" kampanyasına eşlik eden şiddeti paylaşır:

Geçmiş dönemlerle kıyaslama olanağım yok ama bizim üniversite yıllarımızda çok sayıda "gayrimüslim" öğrenci vardı. 1915 Tehciri, Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen "mübadele" uygulamaları ve 6-7 Eylül Olayları'na karşın; özellikle İstanbul'da gündelik hayatta, sokakta, çarşıda, pazarda Türkçe dışındaki dillerde konuşan İstanbullular pek yadırganmazdı. Ortaköy'de yaşadığım yıllarda mahallede, semt pazarında, Boğaz kıyısında piyasa yapanlar arasında Rumca, Ermenice ve Sefarad İspanyolcası ile konuşanlar dikkatimizi bile çekmezdi. Bizim fakültede de her sınıfta en az dört-beş gayrimüslim öğrenci olurdu ama yakınlarında Türkler olduğu zaman çoğunlukla kendi aralarında da Türkçe konuşurlardı. Ben o zamanlar bunu bir tür nezaket gösterisi sayar, takdirle karşılardım. 27 Mayıs sonrası ortalığın yatıştığı

günlerde, özellikle üniversite gençleri arasında, nedenini kavrayamadığımız bir “Vatandaş Türkçe konuş!” kampanyası başlamıştı. Bildiğim kadarıyla Milli Türk Talebe Birliği’nden kaynaklanan bu kampanya, büyük sokak eylemlerine yol açmamıştı ama arada basına yansıyan ufak boyutlu şiddet gösterilerine, itişmelere rastlanıyordu.

Bunlardan birine, sosyalist arkadaş grubu olarak, bir hafta sonunda Kalpazankaya’dan denize girmek için Burgazada’ya giderken ada vapurunda tanık olmuştuk. Aralarında cıvılcıvı Rumca konuşup gülen kızlı erkekli bir genç grubu, aynı yaşlarda birkaç genç Türkçe konuşmaları için oldukça sert şekilde ikaz etmiş; kalabalık grup anında susmuş ve vapurdan ininceye kadar sessizce yerlerinde oturmuşlardı. Biz durumu kavrayıp müdahale edinceye kadar o gençler gözden kaybolmuştu.

“Azınlıklara” karşı şiddetin kombinasyonlarını örnekler, Kars’ta Vasil’in şahsında görünmeden yaşamayı örneklerken buruktur. Küçük ve gözden uzak bir taşra kentinde durum böyleyken, Dünya’nın gözü önündeki bir metropolde durumun değişmediğinin çarpıcı örneğini verirken, çok üzgündür. Her şeyi apaçık ortaya koyan örneğin bu niteliğinden dolayı son alıntıyı uzun tutmakta tereddüt etmedim:

Bu olayları anlamlandırmaya çalışırken, bir taraftan böyle sorunların artık aşıldığını, arada rastlanan bazı hoyratlıkları fazla önemsememek gerektiğini düşünür, bir taraftan da çocukluğumda aile çevresinde anlatılanları, babamın çocukken yaşadığı köydeki yetim Ermeni çocuğunun öldürülmesi ile ilgili trajik tanıklığını anımsar, vardığım sonuçlardan kuşkuya düşerdim. O günlerde fakülteden sınıf arkadaşım Yetvart Delda ile bu konuyu konuşmaya karar vermiştim. Yetvart sakin tabiatlı, çok okuyan, klasik müzik düşkünü bir arkadaştı. Müzik dinlemek üzere beni Şişhane civarındaki evlerine davet ettiği bir gün bu konuyu açtım. Geçmişte bir sürü acıklı olay yaşandığını, tek tük tatsız örneklerle rastlansa da ayrımcılık, yabancı düşmanlığı gibi ilkeliklerin artık toplumsal bir sorun olmaktan çıktığını düşündüğümü söylediğimde, Yetvart’ın buruk bir gülümsemeyle, “Sen hiç Ermeni oldun mu?” diye sorduğunu hiç unutmuyorum.

Yetvart yüzündeki o buruk gülümsemeyi sürdürerek, bir Ermeni olarak resmî bir kurumda iş takip etmenin, herhangi bir nedenle karakola düşmenin, mahkemelik olmanın, bir kavgaya karışmanın, bir Türk komşu ile sorun yaşamanın, bir Türk'e karşı trafik suçu işlemenin ne demek olduğunu uzun uzun anlattı. Gomidas'ın trajik yaşamını ilk kez ondan öğrendim. Yetvart'ın ailesi İstanbul Ermenilerindendi ama 1915'i yaşayan akrabaları vardı. Olup bitenleri unutmamanın, bu konu açıldığında susmak zorunda kalmanın hiç kolay olmadığını söylediğinde uzaktan ahkâm kesmenin derin utancını yaşadığımı anımsıyorum. Ondan edindiğim birkaç kitabı okumakla başlayıp, belleğimde kalan aile anlatılarını, anıları başka bir gözle yeniden değerlendirmeye çalıştım. Yetvart'ın uyarısı olmasaydı, Ermeni sorununu kavramak için ben de, yıllar sonra kaldırımın ortasında yatan ölü bedeniyle ulusal utancımızı gözümüze sokan sevgili dostum Hrant Dink'i bekleyecektim.

Yakın tarihin dönüm noktalarının ince ayrıntılarıyla özetlenmesi, tarihin yeniden okunması olarak almakta bir abartı olmadığı gibi, tekrara düşmek pahasına, amneziye bir ilaç olduğunu söylemekte sakınca yoktur.

Gençay Hoca anılarla süslü yakın tarih çalışmasında bir kez daha yol göstermiş, uzun erimli yola ışık döşemiştir.

SAIT ÇETİNOĞLU

[1] Ludmila Denisenko, Böyle Bir Kars, Heyamola Y., 2011.

Kaynak: birikimdergisi.com